

УКРАЇНЬКА
КЛІМАТИЧНА
МЕРЕЖА

COP29
Baku
Azerbaijan

ПОЗИЦІЯ ЩОДО ПРІОРИТЕТІВ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ДО КОНФЕРЕНЦІЇ ООН ЗІ ЗМІНИ КЛІМАТУ (COP29)

З 11 по 22 листопада 2024 року в Азербайджані відбудеться 29-та Конференція сторін (Conference of Parties – COP29) Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату (РКЗК ООН). Вона є ключовим міжнародним майданчиком для домовленостей щодо протидії кліматичній кризі і базою для національних політик країн. Всі 198 Сторін РКЗК ООН, включно з Україною, беруть участь у конференції для синхронізації кліматичних політик і пошуку рішень для стримування росту середньої температури на рівні 1,5°C від доіндустріального періоду відповідно до цілей Паризької угоди.

У цій позиції представлено бачення щодо рішень, які мають бути прийняті **на міжнародному та національному рівні** в Україні для досягнення цілей Паризької угоди.

РЕЗЮМЕ ПОЗИЦІЇ

Щодо пріоритетів глобальної кліматичної політики

1. Кліматичне фінансування:

1.1. Закликаємо підтримати впровадження нової колективної кількісної цілі (NCQG) для забезпечення належного фінансування країн, що розвиваються, та запровадити додаткові фінансові зобов'язання для країн, що здійснюють військову агресію.

1.2. Виступаємо за підтримку розширення Фонду відшкодування втрат та збитків (Loss and Damage Fund) та збільшення його фінансової спроможності як механізму забезпечення кліматично справедливого фінансування для підтримки країн, які є найбільш вразливими до наслідків зміни клімату.

1.3. Підтримуємо розвиток ринкових та неринкових механізмів, передбачених статтею 6 Паризької угоди, але з обов'язковим урахуванням забезпечення екологічної цілісності та додатковості проєктів, уникнення подвійного врахування скорочень викидів шляхом здійснення спеціальних коригувань, пріоритизації лише високоякісних вуглецевих кредитів, врахування прав та інтересів місцевих громад та корінних народів, запобігання грінвошингу.

2. Відмова від викопних палив: важливо, щоб Сторони затвердили повну відмову від викопного палива як основний спосіб досягнення цілей Паризької угоди, а також визначили часові проміжки для трансформації та відмови від субсидування викопних палив.

3. Вплив війни на клімат, відповідальність і звітність росії: важливо продовжити роботу для напрацювання рішення щодо відповідальності за викиди парникових газів, пов'язані з міжнародними збройними конфліктами. Окрім цього, вважаємо, що Україна, повинна продовжувати виступати за неприпустимість зарахування до кадастру про викиди і абсорбцію парникових газів російської федерації викидів (не пов'язаних з військовими діями) з тимчасово окупованих територій України (Автономної Республіки Крим та інших тимчасово окупованих територій).

4. Екосистеми та збереження біорізноманіття: збереження і відновлення екосистем є невід'ємною частиною досягнення цілей Паризької Угоди. В той же час вкрай важливо, щоб захист і відновлення екосистем не використовувалися як єдиний шлях для компенсації викидів парникових газів. Це повинно відбуватися одночасно із швидкою відмовою від використання всіх видів викопного палива та різким скороченням викидів парникових газів у всіх секторах.

Щодо пріоритетів кліматичної політики України

1. Кліматична нейтральність до 2050 року: ми вітаємо закріплення цілі досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року Україною на рівні рамкового законопроекту "Про основні засади державної кліматичної політики" та звертаємо увагу, що оновлений Національно визначений внесок України до Паризької угоди в 2025 році повинен також передбачати закріплення цієї цілі. Разом із тим, саме забезпечення її реального виконання, а не лише документальна фіксація, стане критично важливим в наступні роки, щоб стримати глобальне потепління на рівні 1,5°C.

2. Запобігання викидам при відбудові: одним із ключових пріоритетів у цій сфері є спорудження нових будівель відповідно до стандартів, які сприятимуть зменшенню викидів парникових газів (Nearly-zero energy buildings, NZEB). Окрім цього, вкрай важливим буде забезпечити функціонування дієвих механізмів контролю за дотриманням цих стандартів, а також узгодження державних секторальних стратегій, змін стандартів, рішень про видачу дозволів на діяльність та регіональних планів розвитку.

3. Посилення участі України у глобальних кліматичних ініціативах:

3.1. Державним пріоритетом має бути розвиток децентралізованої малої генерації з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та систем накопичення енергії. Об'єкти ВДЕ менш вразливі до російських атак та мають порівняно короткі терміни введення в експлуатацію.

3.2. Україні варто долучитися до країн Beyond Oil and Gas Alliance (BOGA) – міжнародної коаліції урядів і партнерів, які працюють разом, аби сприяти поетапній відмові від видобутку нафти і газу.

3.3. Україна повинна продовжувати розвивати та впроваджувати свої стратегії зменшення викидів метану, а також посилювати системи моніторингу та звітності для виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері. Пріоритетні дії повинні передбачати скорочення викидів метану через впровадження кліматичних заходів у нафтогазовому та вугільному секторах, сільському господарстві, а також налагодження системи управління відходами.

4. Вуглецеві ринки: для забезпечення ефективності майбутньої системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (СТВ) в Україні необхідно повернути обов'язковість та покращити систему моніторингу, звітності та верифікації парникових газів (МЗВ). Окрім цього, майбутня СТВ в Україні повинна зосереджуватись на досягненні фактичного скорочення викидів, а не на формальному продажі квот.

5. Мобілізація "зелених" фінансів: зважаючи на високу залежність української відбудови від зовнішньої допомоги, Україна має запровадити потужні та посилити наявні фінансові механізми, які сприятимуть декарбонізації. Серед таких механізмів – податок на діоксид вуглецю та новий Фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації.

6. Проблематика щодо просування хибних рішень для боротьби з кліматичною кризою: Україна у своїй політиці досягнення кліматичних цілей не повинна зосереджувати зусилля та інвестиції на розвитку дорогавартісних і сумнівних технологій, рішень, як-то розвиток атомної енергії, геоінженерія, технології вловлювання вуглецю з атмосфери, а також схеми компенсації викидів парникових газів, а натомість зосередитися на розвитку децентралізованих джерел відновлюваної енергії та відмові від викопного палива.

7. Залученість у розробці кліматичної політики: оскільки Україна продовжує розвивати нормативне забезпечення національної кліматичної політики важливо посилити механізми залучення громадськості до правотворчих процесів. Крім цього, важливо створити інструменти, які забезпечать можливість більш якісно залучати до процесу місцевий рівень.

ПОЗИЦІЯ

Щодо пріоритетів глобальної кліматичної політики

1. Кліматичне фінансування

1.1. Нова колективна кількісна ціль (New Collective Quantified Goal on Climate Finance – NCQG)

Головним пріоритетом переговорів на COP29 будуть питання кліматичного фінансування. Президент COP29 Мухтар Бабаєв уже наголосив на важливості переговорів щодо нової колективної кількісної цілі (New Collective Quantified Goal on Climate Finance – NCQG).¹

Наголос на кліматичному фінансуванні зумовлений визнанням того, що попередня ціль у 100 мільярдів доларів на рік була недостатньою. У 2009 році розвинуті країни погодилися мобілізувати 100 мільярдів доларів США щорічно до 2020 року для підтримки кліматичних заходів у країнах, що розвиваються. У 2015 році відповідно до Паризької угоди сторони погодилися продовжити цю ціль до 2025 року та встановити нову фінансову ціль на період з 2025 року, яка перевищувала б попередню, з урахуванням потреб і пріоритетів країн, що розвиваються.² Раніше домовленість саме про такий обсяг фінансування була політичним зобов'язанням, яке не базувалося на реальних потребах країн для подолання кліматичної кризи. Нова ж ціль має починатися з мінімуму в 100 мільярдів доларів США на рік.³

Дослідження показують, що країнам, які розвиваються, потрібно щонайменше 1 трильйон доларів на рік для досягнення кліматичних цілей.⁴ Як очікується, фінансування надходитиме з різних джерел, включаючи внески розвинених країн, інвестиції приватного сектора та інноваційні фінансові механізми. Разом із цим, визначення справедливої частки кожного вкладника залишиться критичним питанням у цих переговорах.

Ми закликаємо підтримати ініціативу щодо встановлення нової колективної кількісної цілі (NCQG) з урахуванням того, що вона повинна базуватися на принципах кліматичної справедливості та наукової обґрунтованості.

Окрім цього, вважаємо, що у відповідь на військову російську агресію українська делегація повинна адвокатувати включення положення, що країни, які здійснюють військову агресію, повинні нести додаткову фінансову відповідальність, яка відображатиме екологічні та гуманітарні наслідки таких діянь. Відповідний підхід гарантуватиме, що нова колективна кількісна ціль не лише відповідатиме глобальній потребі в заходах із захисту клімату, але й визнаватиме необхідність підзвітності (accountability) в контексті міжнародної безпеки та справедливості.

1.2. Фонд відшкодування втрат і збитків (Loss and Damage Fund)

Фонд відшкодування втрат і збитків (Loss and Damage Fund) було повноцінно запущено за результатами проведення COP28 для підтримки вразливих країн, які непропорційно постраждали від наслідків зміни клімату. Після погодження цього інструменту делегатами, декілька країн-учасниць задекларували намір виділити ресурси на поповнення цього Фонду, зокрема – Об'єднані Арабські Емірати, Німеччина, Сполучені Штати Америки. Початкова сума зобов'язань коливалася від 2,7 млн доларів США (Бельгія) до 180 млн доларів США (Німеччина).⁵ Станом на березень 2024 року у Фонді було акумульовано 661 млн доларів США від таких країн як:

- Франція, Італія, Німеччина та Об'єднані Арабські Емірати, кожна з яких виділила не менше 100 млн доларів США;
- Сполучене Королівство, яке виділило близько 50 млн доларів США;

- інші країни, які зробили внески, включно зі Сполученими Штатами Америки (17,5 млн доларів США) та Японією (10 млн доларів США).

Станом на зараз сума, яка закладена у Фонді відшкодування втрат і збитків,⁷ – тобто 661 млн доларів США, становить незначну частину від оціночних потреб у відшкодуванні втрат і збитків по всьому світу: на думку експертів, лише прогнозований рівень втрат і збитків до 2030 року може становити від 400 до 580 млрд доларів США на рік.⁹

Відтак очікується, що увага буде зосереджена на збільшенні Фонду,¹⁰ забезпеченні адекватного фінансування та створенні ефективних механізмів для виплати коштів найбільш постраждалим регіонам. Якщо під час COP28 увага була приділена структурі управління Фондом, його пріоритетам, а також було задекларовано здійснення внесків країнами-учасницями, то на COP29 увага повинна бути приділена збільшенню розміру фінансових зобов'язань країн-донорів, фіналізації операційних деталей, а також підвищенню прозорості для відстеження здійснення внесків, щоб задекларовані обіцянки перетворювалися на реальне надання фінансових ресурсів.

Україні варто підтримати розширення Фонду та збільшення його фінансової спроможності, адвокатуючи кліматично справедливе фінансування для підтримки країн, які найбільш вразливі до наслідків зміни клімату.

1.3. Механізми міжнародної співпраці відповідно до статті 6 Паризької угоди

Механізми, передбачені статтею 6 Паризької угоди, відкривають значні можливості для міжнародної фінансової співпраці країн-учасниць, спрямованої на скорочення викидів парникових газів та підтримку сталого розвитку. Вони передбачають як ринкові (торгівля вуглецевими одиницями), так і неринкові інструменти (фінансування кліматичних заходів, передача технологій, надання технічної допомоги). Для України активна участь у реалізації цих механізмів означає шанс залучити інвестиції в низьковуглецеві технології, а також більше інтегруватися в міжнародні ринки вуглецевих кредитів.

Водночас, впровадження цих інструментів має надавати пріоритет забезпеченню екологічної цілісності (environmental integrity) та додатковості (additionality) проєктів.¹¹ Це означає, що механізми міжнародної торгівлі викидами не повинні підривати глобальні зусилля зі скорочення викидів (екологічна цілісність), а натомість забезпечувати реальні, вимірювані та додаткові скорочення викидів (додатковість). Об'єктом торгівлі можуть бути лише ті вуглецеві одиниці, які забезпечують скорочення викидів парникових газів понад той рівень, який був би досягнутий без залучення фінансування за допомогою ринкових інструментів Паризької угоди.

Окрім цього, при реалізації відповідних інструментів необхідно забезпечити:

- уникнення подвійного врахування скорочень викидів (double counting¹²) шляхом здійснення спеціальних коригувань (corresponding adjustments¹³), які повинні гарантувати, що скорочення викидів обліковується лише один раз – або в країні, де реалізується проєкт, або в країні, яка здійснила купівлю вуглецевої одиниці. Надійні правила щодо врахування скорочень викидів та прозора система звітності є необхідними для точного відстеження та верифікації досягнення скорочень викидів парникових газів;
- пріоритизацію лише високоякісних вуглецевих кредитів,¹⁴ які відповідають стандартам екологічного, соціального та управлінського характеру (ESG), а також забезпечують супутні переваги, такі як збереження біорізноманіття, покращення якості повітря та підвищення стійкості вразливих місцевих громад;
- врахування прав та інтересів місцевих громад, включаючи корінні народи,¹⁵ а також залучення представників таких громад до процесів прийняття рішень, аби відповідні проєкти

- не призводили до соціальної несправедливості та/або шкоди природним джерелам існування локальних громад;
- запобігання використанню механізмів статті 6 як лазівки для країн або компаній для відстрочення реалізації важливих кліматичних заходів. На сьогоднішній день регулювання вуглецевих ринків залишається недостатньо розвиненим і неоднорідним на міжнародному рівні, що створює ризик для ефективного використання таких механізмів, і деякі компанії використовують вуглецеві кредити лише для того, щоб створити хибне враження про їхній внесок у боротьбу зі зміною клімату. Саме тому потрібні чіткі нормативні регуляції, аби запобігти зловживанню вуглецевими кредитами в цілях здійснення грінвошингу та гарантувати, що такі механізми сприяють лише реальному скороченню викидів та досягненню глобальних кліматичних цілей;
 - використання ринкових механізмів статті 6 виключно для усунення залишкових викидів, які неможливо усунути за допомогою прямих заходів зі зменшення викидів парникових газів. Як країни, так і окремі компанії, повинні надавати пріоритет скороченню викидів у джерелі (at source), використовуючи торгівлю вуглецем як додатковий інструмент, а не як першочергове рішення.¹⁶

2. Відмова від викопних палив

Спалювання викопного палива є однією з основних причин стрімкої зміни клімату, однак протягом всіх років переговорів з 1995 року сторони Конференції все ж уникали явної згадки в рішеннях про необхідність відмови від викопних палив. У 2023 році на COP28 вперше за майже 30 років кліматичних переговорів країни все ж домовилися поступово відмовлятися від викопного палива.

13 грудня 2023 року в тексті Глобального підбиття підсумків Паризької угоди (Global Stocktake – GST)¹⁷ таку згадку було вперше зафіксовано (у пункті 28(d) GST).¹⁸ Ця згадка є значним кроком вперед, проте не остаточною відмовою від використання викопного палива. Погоджене формулювання “transitioning away from fossil fuels” є дуже широким, відтак у фінальному тексті не було досягнуто чіткого заклик до “негайної відмови” від викопного палива в чіткі часові рамки. У тексті також наявна велика кількість “лазівок”, що можуть сприяти подальшому використанню вугілля, нафти і газу, розвитку атомної енергетики та застосуванню сумнівних технологій, на кшталт вловлювання вуглецю з атмосфери.

Варто також відмітити, що цього¹⁹ та минулого²⁰ року Рада ЄС наголосила на необхідності термінового скорочення залежності від викопного палива та його субсидіювання, однак фокус був саме на відмові від “unabated fossil fuels” – викопного палива, викиди парникових газів від якого не вловлюються / не зменшуються. Хоча Рада ЄС відмітила, що технології зменшення викидів існують в обмеженому масштабі та повинні використовуватися для скорочення викидів лише у виключних секторах і не повинні використовуватися для відстрочення кліматичних заходів,²¹ важливо все ж, щоб глобальні плани щодо відмови стосувалися не лише “unabated fossil fuels”.

Відтак під час COP29 надалі важливо, щоб Сторони затвердили повну відмову від викопного палива як основний спосіб для досягнення цілей Паризької угоди, визначили часові проміжки для трансформації та відмови від субсидування викопних палив.

3. Вплив війни на клімат, відповідальність і звітність росії

З 2014 року перед Україною стоїть виклик російської війни проти України. Повномасштабне вторгнення з 2022 року суттєво вплинуло та продовжує впливати на погіршення кліматичної та довкілцевої ситуації в Україні та світі.

Попри те, що росія історично доклалася та продовжує докладатися до значних викидів парникових газів, на COP увага до росії як до "антигероя" є досить незначною. Саме тому критично важливим є донесення на різних майданчиках і до різних стейкхолдерів історичної і нинішньої ролі росії в погіршенні кліматичної кризи, а саме, що:

- росія є історично третім найбільшим світовим емітером парникових газів,²² однією з найбільших економік світу, і при цьому її політика передбачає подальше зростання викидів парникових газів та сприяння видобутку, споживанню і експорту викопних палив;
- росія є великим гравцем на ринку викопного палива. Федеральний бюджет росії значною мірою формується за рахунок доходів від експорту нафти і природного газу. Згідно з оцінками за 2,5 роки повномасштабної війни в Україні росія заробила більш ніж 730 мільярдів доларів²³ доходу від експорту викопного палива;
- кліматичні фінансові внески росії оцінені як «критично недостатні».²⁴ З моменту ухвалення Паризької угоди росія не зробила істотного внеску в міжнародне кліматичне фінансування, що свідчить про відсутність підтримки країн, які розвиваються. Важливо доносити, що замість використання коштів для фінансування власної агресії проти України ці кошти могли б бути спрямовані на кліматичні цілі;
- перші 2 роки повномасштабної війни росії в Україні могли призвести до 175 млн тонн CO_{2еквіваленту} додаткових викидів парникових газів, а загальні кліматичні збитки, які спричинила росія оцінюються у 32 мільярди доларів США.²⁵ Росія має бути формально відповідальною за викиди під час війни, а також і за майбутні викиди від відбудови об'єктів інфраструктури на території України, які були зруйновані через бойові дії (близько 56 млн тонн CO_{2еквіваленту}).²⁶ Методологія обліку таких викидів і зобов'язань є складним завданням, і робота з підготовки пропозицій має відбуватися проактивно.

Окремим викликом, який вимагає активного залучення України, є взаємодія із країнами, що представляють Глобальний Південь (країни Африки, Латинської Америки, Азії та ін.). В своїй політиці росія активно "грає" на історичному конфлікті між Європою та США, з одного боку, та країнами в інших частинах світу, з іншого. Відтак, важливо заручитися підтримкою в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, які повинні зі своєї сторони також тиснути на російський режим. У роботі з країнами Глобального Півдня також важливо роз'яснювати, що Україна є жертвою російського колоніалізму і має подібні виклики, з якими стикаються країни Глобального Півдня.

Отже, під час COP29 вважаємо важливим продовжити дискусії для напрацювання рішення щодо відповідальності за викиди, пов'язані з міжнародними збройними конфліктами.

Окрім цього, вважаємо неприпустимим зарахування до кадастру про викиди і абсорбцію парникових газів російської федерації викидів (не пов'язаних з військовими діями) з тимчасово окупованих територій України (Автономної Республіки Крим та інших тимчасово окупованих територій). Росія включає викиди від Автономної Республіки Крим, м. Севастополя починаючи з 2015 року. Згідно з останнім опублікованим звітом росії викиди з тимчасово окупованих територій України враховувалися включно до 2021 року.²⁷ Ймовірно при подачі звіту за 2022 рік росія може розпочати включати у звітність інші тимчасово окуповані нею українські території. Окрім цього росія неодноразово зверталася до секретаріату з запитом опублікувати свою заяву щодо щорічного національного звіту України, де вказувала на некоректність інформації в українському звіті щодо анексії АР Крим та обґрунтовувала легітимність приєднання територій України до складу російської федерації.²⁸ Вважаємо, що Україна, повинна продовжувати виступати за неприпустимість прийняття таких звітів, а також після подачі звіту росією за 2022 рік, повинна направити заяву на секретаріат щодо неправомірності включення викидів від окупованих територій України разом з роз'ясненням, чому дані росії щодо так званого "добровільного приєднання" до складу росії не відповідають дійсності.

4. Екосистеми та збереження біорізноманіття

Збереження та відновлення екосистем є невід'ємною частиною досягнення цілей Паризької Угоди. Зокрема, у тексті першого Глобального підбиття підсумків виконання Паризької угоди (Global Stocktake – GST), погодженого на COP28, підкреслено необхідність «збереження, захисту та відновлення природи та екосистем», у тому числі шляхом вирішення проблеми знеліснення та деградації лісів до 2030 року.²⁹ Саме тому важливим завданням для Сторін РКЗК ООН є подальше узгодження кліматичних цілей із цілями щодо збереження біорізноманіття, які передбачені Куньмінсько-Монреальською глобальною рамковою угодою про біорізноманіття (Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework – KMGBF), ухваленою у грудні 2022 року.³⁰

Ключовим періодом для цього узгодження має стати перегляд національно визначених внесків, запланований на 2025 рік. До наступного раунду подання національно визначених внесків важливо узгодити кліматичні амбіції країн з цілями Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової угоди про біорізноманіття. Зокрема, це стосується необхідності вжиття відповідних заходів зі зменшення інтенсивності факторів втрати біорізноманіття та розширення мережі природоохоронних територій у межах національних планів і стратегій із захисту та відновлення природних екосистем.

У межах цього процесу Сторони повинні посилити спільні дії задля вирішення криз зміни клімату, збереження біорізноманіття, опустелювання, зокрема, за рахунок:

- посилення співробітництва між трьома Конвенціями Ріо-де-Жанейро (РКЗК ООН, Конвенції про біологічне різноманіття (CBD) і Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням (UNCCD)), дотримуючись при цьому їхніх відповідних мандатів через спільну робочу програму;
- роботи у межах РКЗК ООН для повного введення в дію статті 5 Паризької угоди задля забезпечення врахування функціональної ролі біорізноманіття та цілісності екосистем у пом'якшенні наслідків зміни клімату та адаптації до неї.

Вкрай важливо, щоб природа та її збереження розглядалися не лише в контексті поглинання вуглецю та адаптації до зміни клімату, адже захист і відновлення екосистем не може використовуватися для компенсації викидів парникових газів. Це повинно відбуватися одночасно зі швидкою відмовою від використання всіх видів викопного палива та різким скороченням викидів парникових газів в усіх секторах.

Щодо пріоритетів кліматичної політики України

1. Кліматична нейтральність до 2050 року

У тексті першого Глобального підбиття підсумків виконання Паризької угоди (Global Stocktake – GST), прийнятого за результатами COP28, вказано, що аби досягнути цілі в 1,5°C, необхідне досягнення нульових викидів вуглекислого газу до 2050 року (зі скороченням на 43% до 2030 року та на 60% до 2035 року порівняно з 2019 роком).³¹ В 2022 році Україна отримала статус кандидата на вступ в ЄС, що передбачає імплементацію європейського законодавства, включно з Європейський зеленим курсом, який ставить за ціль досягнення кліматичної нейтральності Європейського континенту ЄС до 2050 року.

Ми вітаємо прийняття Верховною Радою України рамкового кліматичного закону України “Про основні засади державної кліматичної політики” (законопроект №11310 від 31.05.2024), у статті 4 якого передбачено, що державна кліматична політика спрямована на досягнення кліматичної нейтральності України до 2050 року, що в свою чергу допоможе скеровувати низьковуглецевий та

“зелений” розвиток та відновлення України. Після набрання чинності законом важливо забезпечити його належне виконання, серед іншого, здійснюючи наступне:³²

- необхідно забезпечити комплексну та інтегровану роботу з місцевим рівнем, адже ефективна кліматична політика вимагає тісної співпраці з представниками публічної влади на місцях для узгодження національних кліматичних цілей із локальними потребами та можливостями;
- необхідно забезпечити ефективну кроссекторальну взаємодію, адже щоб досягти значного та реального скорочення викидів парникових газів, варто забезпечити якісну співпрацю між ключовими секторами-емітентами викидів парникових газів;
- необхідно уникати підтримки хибних практик, які можуть активно просуватися як кліматичні рішення, однак не сприяють ефективному скороченню викидів і вирішенню кліматичної кризи;
- передбачити визначення поняття «низьковуглецеві технології», підтримка яких передбачається законом;
- необхідно імплементувати природоорієнтовані рішення, у тому числі шляхом збереження природних екосистем та біорізноманіття;
- національна система торгівлі викидами (СТВ) не повинна існувати заради наявності самої системи, а повинна діяти як стратегічний інструмент, який спонукає до реального зниження викидів парникових газів.

Варто відмітити, що згідно з Глобальним підбиттям підсумків виконання Паризької угоди (Global Stocktake – GST), у частині щодо глобального прогресу в досягненні цілі 2°C/1,5°C зазначено, що з повним виконанням останніх національно визначених внесків очікується підвищення глобальної температури в діапазоні 2,1-2,8°C.³³ Саме тому дії сторін щодо визначення нових національно визначених внесків у 2025 році та забезпечення їхнього реального виконання (а не лише документального декларування) будуть критично важливими у наступні роки, щоб стримати глобальне потепління. Відтак важливо, щоб новий Національно визначений внесок України до Паризької угоди містив ціль щодо кліматичної нейтральності до 2050 року, що буде відповідати національними та європейськими цілями, а також глобальними викликами.

2. Запобігання викидам при відбудові

Згідно з розрахунками, значна частина викидів парникових газів, пов'язаних з війною, стануться саме під час відбудови. Як демонструють дослідження, відбудова цивільної інфраструктури може спричинити додаткові викиди в розмірі близько 56 млн тонн CO₂еквіваленту та стати одним із найбільших джерел викидів парникових газів внаслідок російської війни.³⁴ Кліматично-дружнє відновлення України має вирішальне значення для забезпечення стійкості до наслідків зміни клімату, а також узгоджується з принципом “краще, ніж було”. Інтегруючи природоорієнтовані та низьковуглецеві рішення, Україна може створити модель відновлення, яка забезпечить не лише реконструкцію інфраструктури та економіки як таку, але й підвищення економічної, екологічної та соціальної стійкості для майбутніх поколінь.

Реконструкція будівель та іншої інфраструктури є високовуглецевомною через використання великої кількості бетону та сталі.³⁵ Саме тому одним із ключових пріоритетів є спорудження нових будівель відповідно до нових стандартів, які сприятимуть зменшенню викидів парникових газів. Наразі вимоги до будівель із близьким до нульового рівнем споживання енергії (Nearly-zero energy buildings, NZEB), які закріплені Директивою про енергетичні характеристики будівель EU/31/201, ще не прийняті в Україні, проте робота щодо їх впровадження ведеться.³⁶ Після прийняття цих стандартів нові будівлі повинні будуть відповідати закріпленим Директивою вимогам щодо класу енергоефективності, показника споживання первинної енергії, частки енергії, виробленої з ВДЕ, герметичності оболонки будівлі, ефективності управління інженерними системами тощо. При цьому, **вкрай важливим буде забезпечити функціонування дієвих механізмів контролю за дотриманням**

стандартів NZEB, а також узгодження державних секторальних стратегій, змін стандартів, рішень про видачу дозволів на діяльність та регіональних планів розвитку.

3. Посилення участі України у глобальних кліматичних ініціативах

3.1. Global Renewables and Energy Efficiency Pledge

Під час COP28 коаліція з 118 країн, включно з Україною, підписала документ, який зобов'язує потроїти поточні потужності ВДЕ та подвоїти темпи підвищення енергоефективності до 2030 року (Global Renewables and Energy Efficiency Pledge).³⁷ Згідно з цим документом світ має досягти потроєння встановлених потужностей до щонайменше 11000 ГВт (11 ТВт) до 2030 року. Подвоєння глобальних середньорічних темпів підвищення енергоефективності планується від 2% до понад 4% щороку до 2030 року.

Відтак, державним пріоритетом має бути розвиток децентралізованої малої генерації з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та систем накопичення енергії. Об'єкти ВДЕ менш вразливі до російських атак та мають порівняно короткі терміни введення в експлуатацію. Україні потрібно пришвидшувати темпи встановлення та збільшити амбітність, адже наразі національні цілі щодо розвитку ВДЕ залишаються недостатніми, особливо в умовах енергетичної кризи.

Згідно з Національним планом з енергетики та клімату та Національним планом дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року, за наступні 5 років Україна планує побудувати лише 4,8 ГВт³⁸ нових потужностей сонячних електростанцій. Це стільки ж, і навіть менше, ніж деякі країни будують за один рік.³⁹ Так, Польща за 2023 рік побудувала 4,6 ГВт нових потужностей сонячної енергетики, Італія – майже 5 ГВт, Німеччина – 14,1 ГВт і майже 10 ГВт за перші 6 місяців 2024 року.

3.2. Beyond Oil & Gas Alliance (BOGA)

З огляду на позицію ЄС щодо поетапної відмови від усіх викопних палив та необхідність зміцнення енергетичної безпеки через енергетичний перехід, **Україна могла би долучитися до країн BOGA – міжнародної коаліції урядів і партнерів, які працюють разом, щоб сприяти поетапній відмові від видобутку нафти і газу.** До альянсу можливо долучитися у якості:

- (а) основного члена – у такому випадку необхідно прийняти зобов'язання припинити нові угоди про концесії, ліцензії та видачу дозволів на користування надрами для видобутку нафти і газу;
- (б) асоційованого члена – зробити один чи більше конкретних кроків, які сприяють скороченню видобутку нафти і газу (включення відповідних цілей у НВВ, реформування галузі та припинення субсидіювання для видобутку нафти та газу, та ін);
- (в) друга BOGA – підписати спільну декларацію.

Будь-яке з трьох видів членства передбачає підписання Декларації BOGA.⁴⁰

На сьогоднішній день до альянсу входять Данія, Франція, Швеція, Ірландія, Коста Ріка та інші національні і регіональні уряди. Таким чином вони взяли на себе зобов'язання працювати над обмеженням видобутку нафти і газу та планувати справедливе, рівноправне і контрольоване поетапне скорочення видобутку цих викопних палив. Під час COP28, коаліція оголосила про надання фінансової підтримки у розмірі 1 мільйон доларів США кільком країнам Глобального півдня, які видобувають викопні палива, для прискорення справедливого переходу від нафти і газу.⁴¹

3.3. Заходи щодо зменшення викидів метану в Україні

У 2021 році більш ніж 100 країн, включно з Україною, долучилися до ініціативи Global Methane Pledge, яка передбачає скорочення викидів метану на 30% до 2030 року від рівня 2020 року.⁴² Метан – це

парниковий газ, другий за вагомістю впливу на зміну клімату після двоокису вуглецю. Хоча метан затримується в атмосфері менше часу, ніж CO₂, він в середньому у 80 разів сильніше впливає на глобальне потепління. У багатьох країнах витоки метану від діяльності людини ніяк не регулюються. Цей газ важко виявити та виміряти, але запобігти його витокам – одне з найпростіших і найдешевших кліматичних рішень, яке не потребує серйозних технологічних розробок.

У липні 2023 року був затверджений проєкт розпорядження КМУ «Про схвалення плану заходів з реалізації Оновленого Національно визначеного внеску України до Паризької угоди на період до 2030 року»,⁴³ важливо завершити розробку національного законодавства для успішної реалізації вказаного плану. Україна повинна продовжувати розвивати та впроваджувати свої стратегії зменшення викидів метану, а також посилювати системи моніторингу та звітності для виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері. Пріоритетні дії повинні передбачати скорочення викидів метану через впровадження кліматичних заходів в нафтогазовому та вугільному секторах, сільському господарстві, а також налагодження системи управління відходами.

4. Вуглецеві ринки

Функціонування вуглецевих ринків посідає помітне місце у глобальних зусиллях зі скорочення викидів парникових газів. Встановлюючи ціну на викиди CO₂, вуглецеві ринки стимулюють підприємства зменшувати свої викиди та інвестувати в низьковуглецеві технології.

Україна вже знаходиться в процесі узгодження своєї кліматичної політики з Європейським зеленим курсом, включаючи заплановане запровадження національної СТВ, як передбачено Додатком ХХХ до Угоди про Асоціацію. Однак наявній нормативній базі все ще бракує надійних механізмів, необхідних для ефективного моніторингу, звітності та верифікації скорочення викидів. У зв'язку з цим необхідним є повернення обов'язковості та покращення системи моніторингу, звітності та верифікації (МЗВ), що має вирішальне значення для успіху системи торгівлі викидами. Пріоритет має бути надано розбудові надійної інфраструктури МЗВ із використанням найкращих міжнародних практик.

Окрім цього, майбутня національна система торгівлі викидами парникових газів повинна зосереджуватися на досягненні фактичного скорочення викидів, а не на формальному продажі квот. Обмеження системних викидів повинно бути узгоджено із цілями Європейського зеленого курсу та оновленого Національно визначеного внеску України до Паризької угоди. Вкрай важливо, щоб ефективність системи регулярно була предметом моніторингу, аби забезпечити реальне досягнення викидів замість простого сприяння торгівлі квотами на викиди парникових газів.

5. Мобілізація “зелених” фінансів

Оскільки Україна вже вступила на складний шлях післявоєнної відбудови та євроінтеграції, дуже важливо забезпечити узгодженість цих зусиль із кліматичними зобов'язаннями країни та Європейським зеленим курсом, що дасть можливість інтегрувати європейські “зелені” фінансові інструменти та механізми в національну стратегію відновлення.

Сьогодні, коли Україна стоїть перед викликами швидкого відновлення пошкодженого житла, об'єктів інфраструктури та енергогенеруючих потужностей, є ризики неврахування екологічних і соціальних стандартів при реалізації “швидких рішень”. Та зважаючи на високу залежність української відбудови від зовнішньої допомоги, **Україна має запровадити потужні та/або посилити наявні фінансові механізми, які сприятимуть декарбонізації. Серед таких механізмів – податок на діоксид вуглецю та новий Фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації.**

Так, вища ставка податку на викиди двоокису вуглецю призведе до подорожчання вуглецевоемної економічної діяльності, заохочуючи підприємства використовувати більш чисті технології та методи. Отриманий додатковий прибуток можна було б, серед іншого, реінвестувати в “зелені” проекти та технології, що сприятиме подальшій підтримці кліматичних цілей України.

6. Проблема просування хибних рішень для боротьби з кліматичною кризою

Відмова від викопних палив, розвиток відновлюваних джерел енергії та збереження природних екосистем є ключовими для вирішення кліматичної кризи. Водночас, замість цих та інших перевірених та економічно ефективних рішень, все частіше просуваються ризиковані, дорогі і сумнівні рішення для нібито боротьби зі зміною клімату. Кліматична справедливість починається з припинення просування та фінансування сумнівних технологій та хибних рішень, на кшталт розвитку атомної енергетики, геоінженерії, технологій вловлювання вуглецю з атмосфери, схем компенсації викидів парникових газів, тощо. Адаптація та пом'якшення зміни клімату (за рахунок скорочення викидів через відмову від викопного палива) є першочерговими рішеннями для боротьби зі зміною клімату, а вищеперераховані хибні заходи не слід розглядати як кліматичні рішення.

6.1. Проблематика щодо ролі атомної енергії

Атомна енергія може позиціонуватися як кліматично-дружня, однак інвестиції в нарощування атомних потужностей не є ефективним рішенням для боротьби з кліматичною кризою. Відповідно до звіту Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (МГЕЗК), опублікованого в березні 2023 року, атомна енергетика є одним із двох найменш ефективних варіантів пом'якшення змін клімату.⁴⁴

Недоцільність інвестування в атомну енергетику, зокрема і для України, полягає, зокрема, в наступному:

- висока вартість та тривалий термін будівництва. Державна атомна компанія «Енергоатом» підписала меморандум з компанією Westinghouse Electric Company, за яким планує збудувати 9 нових великих атомних блоків в Україні за технологією AP1000.⁴⁵ Важливо, що досвід будівництва Westinghouse у США показав здорожчання щонайменше вдвічі (з 14 млрд доларів до 30 млрд за два блоки) та затримку у понад 6 років. Відтак, при будівництві аж 9-ти подібних енергоблоків, Україна ризикує втратити суттєві кошти та отримати атомні «довгобуду», які ще роками не зможуть виробляти енергію для країни.⁴⁶ Окрім цього, для майбутніх ядерних реакторів знадобляться кошти на поводження з їх відходами та на декомісію. Для зняття з експлуатації ядерних установок в Україні існує окремий фонд, у якому за 12 років було накопичено 3525,668 млн. грн. (станом на кінець 2017 року). Проте, цієї суми не вистачить на зняття з експлуатації навіть одного атомного енергоблоку;
- **атомна енергія дорожча за енергію з відновлюваних джерел.** У світі за останні роки енергія з відновлюваних джерел різко здешевшала, натомість атомна енергія стала найдорожчою. Нині мегават-година атомної енергії обходиться у кілька разів дорожче, ніж така ж кількість енергії із сонця чи вітру;⁴⁷
- **атомна енергія не є “кліматично-дружною”.** Якщо рахувати увесь життєвий цикл АЕС, разом із виробництвом палива та захороненням відходів, то виділення парникових газів на одиницю виробленої енергії в атомній енергетиці буде вищим в порівнянні з ВДЕ - 66г CO₂e/кВт (в той час, як для вітрової енергетики - 10г CO₂e/кВт, а для сонячної - 22г CO₂e/кВт);⁴⁸
- **атомна енергія продукує велику кількість ядерних відходів.** За оцінками Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), реактор на легкій воді потужністю 1 ГВт за рік роботи продукує 30-50 тон відпрацьованого ядерного палива. Реактори, які планує будувати в Україні компанія Westinghouse, також відносяться до цього типу і мають потужність по 1 ГВт кожен. Тож додаткові 9 реакторів створять значну кількість нових ядерних відходів, які потребуватимуть суттєвих коштів та ресурсів для утримання, зберігання та захоронення;⁴⁹

- **малі модульні реактори (ММР) не є ефективною альтернативою.** ММРи навіть за найбільш оптимістичними прогнозами не зможуть генерувати для України енергію ще щонайменше десять років. Згідно з проведеним дослідженням⁵⁰ концепції ММР можуть мати складності з економічною конкурентоспроможністю порівняно з відновлюваними джерелами енергії. Навіть з урахуванням певних переваг ММР (таких як стандартизований дизайн та модульність) вони зіштовхуються з високими витратами на будівництво. Окрім цього, ця технологія не вирішує проблеми відходів, що продукує атомна промисловість та потреби в викопному паливі.

Недоцільною ініціативою на національному рівні стало розроблення Проекту Закону про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 та № 4 Хмельницької атомної електричної станції (№11146 від 03.04.2024 року),⁵¹ який містить низку суттєвих недоліків. Зокрема, ініціатива щодо добудови енергоблоків не враховує сучасні вимоги до ядерної безпеки, не було проведено належну оцінку стану існуючих конструкцій, а також не забезпечено повної прозорості щодо джерел фінансування та залучення міжнародних організацій до оцінки проекту. Запропонований проект не гарантує безпеку реалізації в умовах військових дій та може призвести до серйозних екологічних і технічних проблем у майбутньому.⁵²

Відтак Україна у своїй політиці досягнення кліматичних цілей не повинна зосереджувати зусилля та інвестиції на розвитку дороговартісних потужностей атомної енергії, які зможуть генерувати енергію в далекій перспективі, а натомість треба зосередитися на розвитку децентралізованих джерел відновлюваної енергії.

6.2. Проблематика використання технологій уловлювання та зберігання вуглецю (УЗВ) для боротьби зі зміною клімату

Головною загрозою використання технологій УЗВ⁵³ є те, що вони не сприяють припиненню використання викопних палив, а отже – не є сталим кліматичним рішенням. Для утримання глобального потепління на рівні 1,5°C більшість викопних палив мають залишитися у землі. Натомість, Україна має сповна скористатись своїми головними доступними ресурсами – енергоефективністю та відновлюваними джерелами енергії – для того, щоб зробити свій вагомий внесок у боротьбу зі зміною клімату.

6.3. Проблематика просування використання геоінженерії для боротьби зі зміною клімату

Геоінженерія – комплекс заходів і дій, що передбачає активне втручання у природні системи Землі задля цілеспрямованої зміни кліматичних умов. Ці технології є дорогими та ризикованими. Існує широкий спектр методів геоінженерії, зокрема – управління сонячною радіацією (SRM) або сонячна геоінженерія та видалення вуглекислого газу (CDR) у наземних та океанічних екосистемах. Підходи, сфокусовані на «геоінженерії» океанічних екосистем останнім часом привертають все більше уваги, незважаючи на відсутність доказів їхньої ефективності та механізмів управління і моніторингу, на фоні цілком реальних негативних ефектів і невідомих екологічних та соціальних наслідків. Хоча морська геоінженерія (іноді її називають видаленням вуглекислого газу з океану - Ocean Carbon Dioxide Removal) не є новою концепцією, відновлення інтересу до різних технологій, призначених для видалення, зберігання та компенсацій вуглецю, є серйозною причиною для занепокоєння та вимагає рішучої відповіді з боку організацій громадянського суспільства і чіткої позиції Сторін конвенції.

Геоінженерія не може розглядатися як кліматичне рішення в рамках РКЗК ООН, а будь-які обговорення повинні базуватися на принципі обережності (precautionary principle) і у відповідності до вже існуючих конвенцій та договорів, які забороняють розгортання морської геоінженерії у природі (Конвенції про біологічне різноманіття, Лондонської конвенції про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів та ін.). Крім того, будь-які морські або наземні геоінженерні

рішення не можуть розглядатися в рамках переговорів як дії з пом'якшення зміни клімату, результатом яких є скорочення викидів, та не повинні включатися до методології та керівництва щодо видалення (removals) в рамках статті 6 Паризької угоди.

7. Залученість у розробці кліматичної політики

Активне залучення громадянського суспільства та громадських організацій, зокрема, до розробки кліматичної політики, має вирішальне значення для того, щоб кліматичні цілі України були одночасно і амбітними, і враховували, серед іншого, воєнні виклики. Участь громадськості не тільки підвищує легітимність кліматичної політики, але й гарантує, що прийняті заходи ґрунтуються на реаліях, з якими стикається громадськість на своєму рівні.

Оскільки Україна продовжує розвивати нормативне забезпечення національної кліматичної політики, важливо посилити механізми залучення громадськості до правотворчих процесів. Окрім цього, важливо створити нові інструменти, які забезпечать можливість більш якісно залучати до процесу місцевий рівень.

Інтеграція локальних знань та досвіду є вкрай важливою для розробки та впровадження кліматичної політики, яка не тільки узгоджуватиметься із цілями Паризької угоди та європейського кліматичного законодавства, але й буде ефективною в контексті сталого та "зеленого" післявоєнного відновлення України. Забезпечуючи реалізацію принципів прозорості та підзвітності у врядуванні, участь громадськості в розробці кліматичної політики повинна бути наріжним каменем цього процесу.

Позицію підтримали Члени Української кліматичної мережі:

ГО "Агентство економічного розвитку"
ГО "Агентство сприяння сталому розвитку Карпатського регіону "ФОРЗА"
ГО "Асоціація велосипедистів Києва" (U-Cycle)
ГО "Бюро екологічних розслідувань"
ГО "Голос Природи"
ГО "Громадянська мережа "ОПОРА"
ГО "Дитяча екологічна асоціація – Зелена країна"
ГО "Дитячий незалежний екологічний центр "Романтик"
ГО "Еко Місто Чернігів"
ГО "Екоклуб"
ГО "Екологічний клуб "Еремурус"
ГО "Еколого-гуманітарне об'єднання "Зелений Світ"
ГО "Екопарк Осокорки"
ГО "Екосенс"
ГО "Екосфера"
ГО "Експертно-дорадчий центр "Правова аналітика"
ГО "Єдина Планета"
ГО "Лісові ініціативи і суспільство"
ГО "Мережа екостанцій України"
ГО "Молодіжна кліматична ініціатива "Розвій"
ГО "Нуль відходів Львів"
ГО "Плато"
ГО "Суспільний проект "Еколтава"
ГО "Стоїмо Разом" (Razom We Stand)
ГО "Суспільство Зіровейст"

ГО "Українська екологічна асоціація "Зелений Світ"
ГО "Українська природоохоронна група"
ГО "Український екологічний клуб "Зелена Хвиля"
ГО "Флора"
ГО "Хмельницький енергетичний кластер"
ГО "Центр екологічних ініціатив "Екодія"
ГО "Центр міжнародного співробітництва і впровадження проектів"
ГО "Чорноморський жіночий клуб"
ГС "Всесвітній фонд природи Україна" (WWF-Україна)
МБО "Екологія - Право - Людина"
МГЕО "Наш дім – Манява"
Національний екологічний центр України
Українське товариство охорони природи
ХМГО "ЕкоПраво-Харків"

Джерела:

1. Letter to Parties and Constituencies, Jul 17, 2024 [режим доступу: <https://cop29.az/en/news/letter-to-parties-and-constituencies>].
2. UNFCCC, New Collective Quantified Goal on Climate Finance, [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/UNFCCC_NCQG2023_flyer_web.pdf].
3. UNFCCC, New Collective Quantified Goal on Climate Finance, [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/UNFCCC_NCQG2023_flyer_web.pdf].
4. N. Alayza, G. Larsen and D. Waskow, "What Could the New Climate Finance Goal Look Like? 7 Elements Under Negotiation", May 29, 2024 [режим доступу: <https://www.wri.org/insights/ncqg-key-elements>].
5. House of Commons Library, "Climate change: "Loss and damage" fund" [режим доступу: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP9848/CBP-9848.pdf>].
6. L. Schalatek, J. Richards, "The Loss and Damage Fund Board: Getting It Right from the Start", 18 March 2024 [режим доступу: <https://us.boell.org/en/2024/03/18/loss-and-damage-fund-board-getting-it-right-start>].
7. "Сума, яка закладена" стосується як "обіцяних" внесків (pledged amounts), так і фактично внесених сум.
8. L. Barbara, A. Hadap, "With fewer than 100 days to COP29, what's on the agenda?", 12 August 2024 [режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2024/08/what-is-cop29-climate-change-summit-priorities/>].
9. Unpacking finance for Loss and Damage, [режим доступу: <https://us.boell.org/en/unpacking-finance-loss-and-damage>].
10. World Resources Institute, "Key Issues to Watch at COP29", [режим доступу: <https://www.wri.org/un-climate-change-conference-resource-hub/key-issues>].
11. UNFCCC, Decision 1/CP.21. [режим доступу: <https://unfccc.int/files/home/application/pdf/decision1cp21.pdf>].
12. SEI, How to prevent "double counting" of emission reductions in the Paris Agreement. 11 October 2019, [режим доступу: <https://www.sei.org/features/double-counting-of-emission-reductions-paris-agreement/>].
13. CarbonNeutral. Corresponding Adjustments (CAs), [режим доступу: <https://www.carbonneutral.com/the-carbonneutral-protocol/technicalspecifications-and-guidance/step-4-reduce-1/4-8-corresponding-adjustments>].
14. Sylvera, Article 6: Prioritizing ity of carbon credits, [режим доступу: <https://www.sylvera.com/blog/article-6-prioritizing-quality-of-carbon-credits>].
15. UNFCCC, The Engagement of Indigenous Peoples and Local Communities Crucial to Tackling Climate Crisis. 03 June 2021, [режим доступу: <https://unfccc.int/news/the-engagement-of-indigenous-peoples-and-local-communities-crucial-to-tackling-climate-crisis>].
16. Carbon Brief, In-depth Q&A: How "Article 6" carbon markets could "make or break" the Paris Agreement., [режим доступу: <https://www.carbonbrief.org/in-depth-q-and-a-how-article-6-carbon-markets-could-make-or-break-the-paris-agreement/>].
17. UNFCCC, Draft decision -/CMA.5, "Outcome of the first global stocktake", [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_L17_adv.pdf].
18. пункт 28(d) GST: "Transitioning away from fossil fuels in energy systems, in a just, orderly and equitable manner, accelerating action in this critical decade, so as to achieve net zero by 2050 in keeping with the science;"
19. Council of the EU, "Preparations for the 29th Conference of the Parties (COP29) of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)", [режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14459-2024-INIT/en/pdf>], пара. 26, 27.
20. Council of the EU, "Preparations for the 28th Conference of the Parties (COP28) of the United Nations Framework Convention on Climate Change", [режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14285-2023-INIT/en/pdf>], пара. 14, 15.
21. Council of the EU, "Preparations for the 29th Conference of the Parties (COP29) of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)", [режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14459-2024-INIT/en/pdf>], пара. 27; Council of the EU, "Preparations for the 28th Conference of the Parties (COP28) of the United Nations Framework Convention on Climate Change", [режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14285-2023-INIT/en/pdf>], пара. 14.
22. <https://www.carbonbrief.org/analysis-which-countries-are-historically-responsible-for-climate-change/>.

23. CREA, "Financing Putin's war: Fossil fuel imports from Russia during the invasion of Ukraine" [режим доступу: <https://energyandcleanair.org/financing-putins-war/>].
24. Climate Action Tracker, [режим доступу: <https://climateactiontracker.org/countries/russian-federation/>].
25. Екодія, "За два роки повномасштабної війни в Україні росія завдала збитків клімату на \$32 млрд", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/zbytky-klimatu-2-roky.html>].
26. Екодія, "За два роки повномасштабної війни в Україні росія завдала збитків клімату на \$32 млрд", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/zbytky-klimatu-2-roky.html>], стор. 10.
27. Russian Federation, 2023 National Inventory Report, [режим доступу: <https://unfccc.int/documents/631719>].
28. Statement with regard to Ukraine's Annual National Greenhouse Gas Inventory Report for the period 1990-2021 [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Statement_RF_English.pdf].
29. UNFCCC, Draft decision -/CMA.5, "Outcome of the first global stocktake", [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_L17_adv.pdf], пара. 33.
30. Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework, [режим доступу: <https://www.cbd.int/article/cop15-final-text-kunming-montreal-gbf-221222>].
31. UNFCCC, Draft decision -/CMA.5, "Outcome of the first global stocktake", [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_L17_adv.pdf], пара. 27.
32. Звернення членів Української кліматичної мережі щодо законопроекту «Про основні засади державної кліматичної політики», [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/zvernennia-ukm-zakonoproiekt-klim-polityky.html>].
33. UNFCCC, Draft decision -/CMA.5, "Outcome of the first global stocktake", [режим доступу: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_L17_adv.pdf], пара. 18.
34. Екодія, "За два роки повномасштабної війни в Україні росія завдала збитків клімату на \$32 млрд", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/zbytky-klimatu-2-roky.html>], стор. 10.
35. Екодія, "За два роки повномасштабної війни в Україні росія завдала збитків клімату на \$32 млрд", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/zbytky-klimatu-2-roky.html>], стор. 10.
36. Енергоефективність в будівництві: відбувся круглий стіл "Вимоги до будівель NZEB в Україні", 9 Серпня 2024 [режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/35838.html>].
37. Global Renewables and Energy Efficiency Pledge, [режим доступу: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2023-12/Global_Renewables_and_Energy_Efficiency_Pledge.pdf].
38. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року, [режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhenniansatsionalnoho-planu-dii-z-vidnovliuvanoi-enerhetyky-na-p-a-761>], стор. 19.
39. EU Market Outlook for Solar Power 2023-2027, [режим доступу: <https://www.solarpowereurope.org/insights/outlooks/eu-market-outlook-for-solarpower-2023-2027/detail>].
40. The Beyond Oil and Gas Alliance Declaration, [режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/176fTn0z5aNr-vhUecAsL0D8Jq110dQMF/view>].
41. Beyond Oil & Gas Alliance adds new members and announces funding for Global South producer countries to catalyse a just transition away from oil and gas, [режим доступу: <https://beyondoilandgasalliance.org/wpcontent/uploads/2023/12/BOGA-Press-Release-COP28.pdf>].
42. Екодія, "Україна долучилася до Глобальної ініціативи зі скорочення викидів метану. Що це означає?", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/global-methane-pledge.html>].
43. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, "Повідомлення про оприлюднення доопрацьованого проекту розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення плану заходів з реалізації Оновленого Національно визначеного внеску України до Паризької угоди на період до 2030 року", [режим доступу: <https://mep.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-dooopratsovanogo-proyektu-rozporjadzhennyakabinetu-ministrivukrayiny-pro-shvalennya-planu-zahodiv-z-realizatsiyi-onovlenogo-natsionalno-vyznachenogo-vnesku-ukrayiny-d/>].

44. Synthesis Report of the IPCC Sixth Assessment Report [режим доступу: https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf], стор. 28.
45. Енергоатом, "Міжнародне співробітництво: ДП «НАЕК «Енергоатом» та Westinghouse" [режим доступу: <https://www.energoatom.com.ua/o1608234.html>].
46. Екодія, "Як нові атомні блоки можуть нашкодити українській безпеці, економіці і довкіллю", [<https://ecoaction.org.ua/iak-novi-aes-mozhutnashkodyty.html>].
47. Екодія, "Як нові атомні блоки можуть нашкодити українській безпеці, економіці і довкіллю", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/iak-noviae-mozhut-nashkodyty.html>].
48. Екодія, "Атомна енергетика: питання та відповіді", [режим доступу: https://ecoaction.org.ua/wpcontent/uploads/2019/04/atomka_pytannia_i_vidpovidj_web-2019.pdf].
49. Екодія, "Скільки відходів продукує атомна енергетика та як їх переробляють", [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/iaderni-vidkhody.html>].
50. Björn Steigerwald et al. "Uncertainties in estimating production costs of future nuclear technologies: A model-based analysis of small modular reactors", [режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544223015980#bib1>].
51. Проект Закону про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 та № 4 Хмельницької атомної електричної станції, [режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43948>].
52. Екодія, "Спільна позиція громадськості стосовно загроз проекту добудови третього та четвертого енергоблоків Хмельницької АЕС" [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/pozytsiia-hromadskosti-dobudovy-tretoho-ta-chetvertoho-enerhoblokiv-khaes.html>].
53. Позиція Екодії щодо використання технологій уловлювання та зберігання вуглецю для боротьби зі зміною клімату, [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/pozytsiia-ulovliuvannia-ta-zberihannia-vuhletsiu.html>]; Екодія, Ключові рекомендації до Національного плану з енергетики та клімату України 2025-2030, [режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/ekodiya-komentari-npek2024.pdf>].